

«И пустыня внемлет...

Володимир СУПРУНЕНКО

Марсу»

54

Уві сні чи наяву, але дуже чітко, у пізнаваних деталях бачу: на березі моря, біля самісінького прибою біжать люди й розмахують автоматами. Пострілів не чути. Або їх глушить крик чайок і шурхіт хвиль. Юрба наблизилася, і я побачив підлітків з бутафорською зброєю в руках. Ця картинка – мабуть, перше яскраве враження про Ізраїль (окрім грейпфрутів, які росли біля аеропорту на узбіччі дороги). Пізніше мені пояснили, що так іноді проходять уроки фізкультури в школі. Під час подорожі землею обітованою люди з автоматами (уже справжніми), як і грейпфрути вздовж дороги, траплялися мені досить часто. Мимоволі пригадувалися рідні українські степові протяги. І фруктові блага, і теж... блокпости, люди зі зброєю... Мабуть, важко, навіть неможливо проводити паралелі, і все ж те, що я побачив не тільки очима, а й розумом, змушувало мимоволі шукати подібність, рівновекторність, конструювати якусь цілісну картину ізраїльсько-українського буття.

Пустельні обрії

...Погляду в пустелі немає за що зачепитися. А хочеться і дивитися, і спостерігати, і думати. Пробігаю очима по узбіччях – рідкі квіточки (серед них пізнавані ромашки), зім'яті пластиків пляшки (а як же без них сьогодні у справді диких природних закутках?!) і якісь блискучі маленькі трубочки. Вони мене й зацікавили. Я зупинився, взяв кілька й упізнав стріляні автоматні гільзи. Надалі я їх легко впізнавав і більше не затримувався. Погляд ковзав по бурих кам'янистих буграх, піщаних пустищах, всохлих руслах річок. Валуни, ріденькі кущики, колючі деревці з кривими стовбурами й плоскими кронами. Була тут присутня й людина. Точніше – її сліди. Танк із розірваною гусеницею, якась вишка з антеною, бетонні блоки – все це схоже на рештки бліндажа. Розлогий намет і солдатика, що бігають довкола, – це вже, щоправда, у сонячно-запорошеній застиглій далечині.

Мене попереджали: не подорожуй далеко на південь, там небезпечно. Розповідали про тунелі, що їх риють войовничі араби з боку сектору Газа (вивідувачі можуть раптово винирнути з-під землі в будь-якому місці), про вилазки диверсантів, що прокрадаються висохлими (сезон дощів уже закінчився) руслами річок, про ракети, які не вдається збити ізраїльтянам. На щастя, з усім цим стикнутися не довелося. Але відчуття небезпеки витало в повітрі. Особливо й навіть найменшої тривоги не було. Проте, коли траплялися різноманітні попереджувальні знаки про обстріли та заборону зупинок, бажання зійти з дороги й відпочити десь під кущем аж ніяк не виникало. Нерідко знаки позначали верблужі стежки, що перетинають шосе. Водії слухняно зменшували швидкість у цих місцях. Усякій животині в пустелі скрізь дорога, а рослині – по-

шана. Утім, як і бойовим машинам. Траплялися щити із застереженням, що дорогу можуть перетинати танки. Навіть люб'язно повідомлялося, що під час їхнього проходження водіям може перешкоджати пил. Я, до речі, іноді так і думав, помітивши вдалині запилену хмарину: це рухаються танки. А одного особливо спекотного дня не встиг дістатися оазису й вирішив відпочити в тіні від ось такого «військового» щита.

Увечері, коли запалювалися зірки й наставала дивна тиша (вночі життя в пустелі значно спокійніше), згадувалися рядки з поезії М. Лермонтова: «Ночь тиха, пустыня внемлет Богу, и звезда с звездой говорит». Усі пустелі в чомусь однакові. Проте є й відмінності. Та, якою проліг мій шлях, теж «внемлет» – дослухається до Неба, та не всього, а до конкретного божества на ім'я Марс. Зірки при цьому мовчать...

«Залізний купол»

Сиджу в халупці бедуїнів, що кілометрів за п'ять від Бер-Шеви. П'ю чай, яким мене пригощають жінки із закритими обличчями. Чоловіків не видно. Добувають хліб насущний. Хто, де і як уміє: у пустелі, на дорозі, в місті. Раптом лунає віддалений, але доволі потужний вибух. Схожий на гуркіт грому. Я визираю назовні. Прожарене сонцем небо, начебто навіть пісочком дрібним припудрене, але відкрите, ясне. Тож грози бути не може. Що ж це тоді за звук? Молода бедуїнка грайливо відкидає з обличчя хустину й різко розкриває кулак, потім тикає пальцем у стелю. Я розумію, що в небо. Так вона пробує пояснити чужоземцеві походження звуку. Подруги мовчки спостерігають за її маніпуляціями. Я не відразу, але таки збагнув, що йдеться про чергову збиту ракету.

На відміну від нас у євреїв під час знайомства не прийнято знімати головний убір. Покрита голова – це символ

захисту, могутності. Кіпа (традиційний головний убір релігійних євреїв) з іврити перекладається як «купол». «Кіпат базель» – так на івриті називається ефективна протиракетна оборона, нині в усьому світі відома як «залізний купол». Це нещодавнє протиракетне «ноу-хау» ізраїльтян. Кожна мобільна батарея «купола» (ці установки розташовані переважно в південних пустельних районах) здатна захистити територію площею 150 квадратних кілометрів.

Перша батарея стала на бойове чергування в березні 2011 року. Сьогодні на ізраїльській території близько десятка таких комплексів, якими вже збито понад тисячу ракет.

Я привіз додому з Ізраїлю маленьку кіпу й повісив на стіні поруч із киргизьким ковпаком і кристалитим солом'яним брилем. Нехай сусідять ці головні «куполи». Бережи нас усіх, доле, від пекучого сонця, буйних вітрів, градусів небесних і земних...

Якщо завтра в похід...

Дорогою мені часто зустрічалися підлітки з автоматами. Навіть не на блокпостах чи пропускних пунктах. Вони лежали, відпочиваючи, на паретах, лавочках, під пальмами... Жували морозиво біля кав'ярень або ж просто кудись прямували. Хлопчиків і дівчинок у справжній армійській формі зі справжніми автоматами. З однією дівчиною я попросив сфотографуватися, й вона під сміх подруг спочатку охоче погодилася. Але коли я узявся за автомат, юна войовниця одразу посуворішала й чемно, однак настійливо відвела мою руку.

обтяжливих турбот, пов'язаних із добуванням хліба насущного. Поблизу синагоги я звернув увагу на групу людей (переважно в чорному одязі), які кружляли навколо низеньких столиків і лавсували різними закусками й дрібними принадами єврейської солодкої кухні. «Бар-міцва», – пояснила мені одна дама, вручаючи піріжок. Це – єврейська релігійна церемонія. Й пов'язана вона з хлопчиками, яким виконуються тринадцять років. Це серйозний поворот у житті підлітків, котрі стають юнаками, цілком відповідальними за власні вчинки. Те саме стосується, до речі, й дівча-

ний ефект, пов'язаний із входженням у доросле життя. А в цьому житті кожний ізраїльтянин має не лише опікуватися сім'єю, а й захищати її. Тому зброя, яку за кілька років вручать юнакам і дівчатам (вони проходять обов'язкову трирічну військову службу з вісімнадцятирічного віку), символізує для молодих людей не чийось забаганку або ж тяжку повинність, а священний обов'язок, чергову сходинку на шляху змужніння.

Особиста відповідальність підлітка, юнака, чоловіка – це, мабуть, головне, що дає змогу і будувати державу, і захищати її. Командири відпускають своїх підопічних на побивку зі зброєю. Під особисту відповідальність юнака (дівчини). І вони (які урочисто стали «бар-міцвою» або ж «бат-міцвою», а це рівнозначно клятві на вірність) не підводять. Мої раананські приятелі розповідали, як їхній син приїхав на вихідні з автоматом. Його запросили на пікнік. Він нізащо не погоджувався залишити зброю вдома без догляду. Компромісу дійшли лише тоді, коли автомат сховали у скриню, яку зачинили на замок, а зверху всілася... бабуся. Й добросовісно просиділа на ній цілий день. А якби знадобилося, то й ніч.

За тиждень (знову, до речі, на шабат), перед останнім кидком до Ейлату, коли вже подолав пустелю Негев, я зустрів біля придорожного кафе групу хлопців, які пішки йшли через увесь Ізраїль. Давид Томаров (його батьки – вихідці з Латвії) пояснив, що всі вони після армії, а їхній екстремальний майже тисячокілометровий похід – щось на кшталт останнього випробування на зрілість. До речі, після служби багато ізраїльських юнаків вдаються до такого способу самоствердження в житті. Адже життєву дорогу здолати може лише сам подорожній. І не важливо, зі зброєю чи без неї...

Вийджаючи з Раанани (невелике містечко, розташоване за двадцять кілометрів від столиці), де після прильоту в Тель-Авів зупинився на кілька днів у земляків для входження в ізраїльську реальність, я затримався біля синагоги. Якраз була субота. На вулицях спокій і тиша, геть усі крамниці зачинені, майже немає машин. Раз у раз із вуст перехожих чуно традиційне суботнє вітання: «Шалом, шабат!». Законний і бажаний день відпочинку від тижневих

ток. Їхня дорослість, щоправда, настає раніше, у дванадцять років, і називається «бат-міцвою». Обряди ці суто релігійні («бар-міцва» на івриті буквально означає «син заповіді», а «бат-міцва», відповідно, – «дочка заповіді»). Однак, окрім духовного, є й житейський зміст. За часів складання Талмуда хлопчик у цьому віці вже міг одружуватися, а дівчинка – виходити заміж. Сьогодні про такий ранній шлюб, звісно, не йдеться – дуже важливим і показовим є вихов-

Хто такі гашаші?

...Часто вони з'являлися зненацька. Раптом із-за пагорба «квітче» отара овець, а за нею покажеться ослик із сідоком, який важно сидить на саквах. Або розпадиною промчить вершник на тонконогом арабському скакуні – лише курний шлейф на мить простягнеться за ним. Бедуїни – така ж реальність Ізраїлю, як кібуци, хмарочоси, бензоаправки, синагоги. З євреями цей кочовий народ ріднить далеке біблійне минуле на цих пустельних нагір'ях. Разом вони освоюють ці землі, разом і захищають. Секрети й хитрощі, необхідні для виживання в суворох умовах пустелі, передаються в бедуїнських племенах від батька до сина. Ці навички мають неабияке значення для повсякденного кочового життя, нерозривно пов'язаного з охороною своїх стад, крадіжками худоби в сусідів і погонями за викрадачами власних верблюдів і овець.

Бедуїни – природжені воїни. З давніх-давен вони вважають багатьох арабів ворожими чужинцями, з якими важко знаходити спільну мову. Та й у самому бедуїнському середовищі сутички з одноплемінниками – не таке вже й рідкісне явище. Найкраще про складні стосунки бедуїнів із навколишнім світом свідчить їхня власна приказка: «Я проти

мого брата, мої брати і я проти моїх двоюрідних братів, мої двоюрідні брати і я проти чужих».

Попри те, що бедуїнів призивають в армію на добровільній основі, майже половина юнаків очоче беруть до рук зброю. «Гашаші» – так на івриті називають солдатів-слідопитів. У ізраїльській армії гашашами-слідопитами зазвичай служать бедуїни, чії кочові племена живуть у близькосхідних пустелях упродовж багатьох століть. Знання місцевості, уміння читати сліди на піску та камінні, загартованість, побутова невибагливість, що є надто важливими в умовах суворого пустельного клімату, роблять бедуїнів особливо корисними в розвідці й частинах прикордонної охорони. До речі, власник однієї пустельної бензоаправки пояснює мені, що бедуїни чимось схожі на запорозьких козаків. Та сама звичка переносити тяготи похідного життя, те ж уміння обдурити ворога, здолати його хитрими маневрами, кмітливістю.

У сучасних війнах це, як і раніше, не менш важливо за потужну зброю чи, приміром, комп'ютерні системи.

Батальйон бедуїнських слідопитів (він відомий як Гадсар Бедуї) – піхотний підрозділ сухопутних військ, призначений для проходження добровільної військової служби членами бедуїнської громади Ізраїлю. Основне завдання батальйону – охорона ізраїльського кордону на ділянці сектору Газа й Синайського півострова. Окремі підрозділи бедуїнів-рейджерів діють у складі всіх військових округів, їх надають військовим частинам на час бойових операцій. Зазвичай бедуїн-слідопит іде попереду військової колони, за лише йому зрозумілими ознаками, змінами в навколишньому середовищі визначаючи заміновані ділянки. Побачивши, приміром, зламану гілочку, ледь помітний слід, він може довідатися, де й коли пройшов ворог, де можна чекати на засідку, де розташовані добре замасковані тунелі й укриття.

Доволі цікавий факт з армійської служби бедуїнів. Вони суворо дотримують закони єврейського кошруту на батальйонній кухні й шабат – день відпочинку, коли весь батальйон стоїть у кіпах в очікуванні кідушу (молитви освячення суботи). Суворе дотримання єврейських традицій аж ніяк не означає, що бедуїни-мусульмани зрадили свою віру, перейшовши в іудаїзм. Це лише невід'ємна частина армійської служби. Дві віри – в небесних і земних богів-командирів – уживаються під одним дахом.

56

Печалі й радощі

– Ну, а що араби – вони є собі та й є. Є звичайні, а є негмамовні. Все так, як у житті. У вас і в нас. Однаково...

Він сидів на пляжі Рішона в крислі й періодично закидав за білу смугу прибою спінінг. Сімдесятирічний Мишко Лондон (так він відрекомендувався) звик ставитися до життя як філософ, можливо, навіть із легкою іронією. Так навчила доля його предків, так навчило його власне життя. Родичка мого запорізького приятеля Рита Майданська, в якій я зупинився в Беер-Шеві, розповідала: «Коли оголошують тривогу, я вже нікуди не біжу (хоча й у дворі чудове бомбосховище), а просто виходжу на сходовий майданчик. Там перекриття міцні. А взагалі в нас

так: люди гуляють або сидять за столом, щось святкують. Раптово – сирена, голосно так, чутно скрізь. Усі ховаються, кому куди ближче, хто куди встигає, а потім, коли ідуть на роботу гуляють, їдять, веселяться».

До сирен ізраїльтяни звикли, як до зимового дощу чи літнього хамсину. Мої раананські друзі розповідали мені, що іноді, коли ідуть на роботу до Тель-Авіва, одягаються невибагливо. Раптом сирена, що попереджає про обстріли, застане в дорозі й, за інструкцією, доведеться вистрибувати з машини й ховатися на узбіччі в кюветі. Фортеця не тільки мій будинок, а й моя країна, котра воює й захищається. Погано це чи добре – як вже є. «То так», –

скаже єврей без особливого суму, пристосовуючись до реалій, де горе й радість завжди поряд. День незалежності в Ізраїлі відзначають одразу за Днем загиблих у війнах і терактах. Відомо, що новий день на землі обітованій настає не опівночі, коли всі сплять, не з першими променями сонця, а з появою на небі першої зірки. І трапляється так, що до того, як вона засяє, єврей сумують, а потім раптом, коли ховається сонце й з'являються зорі, починають радіти. Тихі сумні мелодії одразу змінюють бравурні марші й радісні акорди. Життя триває. Й знову лунають за здоровні тости «Лехаїм!» («За життя!»). Стисло, влучно й мудро. Як і українське «Будьмо!». Будемо ми – буде й життя.

Дві стіни

Для чого зводять стіни? Для захисту, охорони, щоб розділити життєвий простір. Загалом не від доброго життя. Однак із бажанням і конкретною метою таке життя мати. Що в підсумку? Життя триває, по обидва боки за власними законами. А стіна залишається лише спокусою врешті її позбутися, зламати перешкоду, зробити під нею підкоп. А якщо це неможливо, то хоча би поплакатися. Скажімо, біля Стіни Плачу. Протягом багатьох століть ця частина прадавньої стіни навколо західного схилу Храмової гори в Старому місті Єрусалима є символом віри й надії багатьох поколінь євреїв, місцем їхнього паломництва й молитов. За традицією, прочани з різних країн залишають у щілинах записки з побажаннями, напутніми словами, проханнями. Прикривши маківку маленькою білою кіпою (потім я її прихопив із собою як сувенір), я затримався біля стіни, втиснувши між камінням згорнутий тугою трубочкою аркуш із дорожнього щоденника. Подумав: якщо рідні боги не квапляться привести до ладу підпорядковані їм землі, то може чужі божки допоможуть.

А наступного дня у Віфлеємі я вже був біля другої стіни, котра розділяє Ізраїль і Палестину. Бетонна огорожа, увінчана колючим дротом, для ізраїльтян стала стіною безпеки, для палестинців – символом апартеїду. До речі, досвід зведення таких за-

хисних комплексів, як стіни, вежі й схожі оборонні споруди, в ізраїльтян був. Коли 1936-го почалися масові арабські заворушення, саме поселенці кібуців виявили активність у спорудженні укріплених пунктів «хома у-мигдаль» (у перекладі з івриту – стіна й вежа). До 1948 року в пустельних районах було побудовано більш як сто сіл-фортець, здатних до самооборони. У кібуцах я зазвичай удень відпочивав, перебікуючи полудневу спеку. Тож у чергове поселення я зміг потрапити не крізь центральні ворота, які були зачинені, а крізь бічну хвіртку. Щоправда, було це в суботу, коли дороги Ізраїлю помітно порожніють...

Минуле часто змінює вигляд, а іноді й сутність. Згодом стіна, котра

перетинає Віфлеєм, поряд із прадавніми церквами перетворилася на елемент міського пейзажу, місцеву пам'ятку. Тут так і кажуть, пояснюючи дорогу: «поруч зі стіною» чи «дійдете до стіни й повернете праворуч». Сіра поверхня стала улюбленим майданчиком для майстрів графіті. Один заповзятливий хазяїн місцевого ресторанчика намалював своє меню, поруч із яким красуються написи «Свободу Палестині». Туристичним групам подобається фотографуватися біля стіни. Однак ніхто не бажає, щоб схожий бетонний монстр постав у них на батьківщині. Якби стіни мали вуха (а такі деякі їх мають), то відразу завалилися би від слів, промовлених на їхню адресу...

Еcome

Один – високий і худорлявий, другий – трохи нижчий та міцніший. За те в обох бороди й імена майже однакові. Ізраїльтянина з Тель-Авіва звать Анрі, палестинця з Єрихона – Арем. У дивній злагоді й навіть дружбі вони живуть (чи тимчасово мешкають) під одним дахом. Він являє собою величезний навіс над чималим двором, що оточений парканом із пальмових гілок. Опинився я тут випадково. Вечоріло. Хутко темнішало, з гір віяв холодний ві-

тер. Залишивши Єрихон, я вибрався на трасу, що з'єднує Єрусалим із Мертвим морем. У пошуках місця для ночівлі натрапив на цю оазу. Біля входу побачив напис *Ecome*. Ледь заїхав у двір і роздивився довкола, як мене оточила молодь. Довідавшись про мету моєї подорожі, відразу запропонували нічліг. Так я став гостем унікального екологіко-культурологічного центру, створеного на Західному березі для об'єднання палестинців та ізраїльтян. Дослівно пе-

рекласти назву центру важко, щось на кшталт «екологія для кожного». «Ми вчимося жити разом – один із одним і природою», – пояснив мені довготелесий бородань Анрі (він, до речі, як і я, подорожує на велосипеді) і повідав про побут «екомістів». Він простий, охайний і необтяжливий, водночас доволі різноманітний, насичений спортом, навчанням, грою. Романтики, авантюристи, бродяги, пілігрими, артисти з різних держав обрали цей шлях миру, добра й творчості, котрий і зібрав їх під одним дахом. Земель обітованих на планеті чимало. Зокрема й у нас, в Україні. Певен, що по обидва береги Дніпра знайшлося б місце для такого центру. Хоча би на моему рідному дніпровському острові Хортиця.

І були легка весела вечерея з різних салатів, і танці, й багаття, тихо лилася музика, лунали пісні під зірками. Одне з гасел поселенців має приблизно такий зміст: «Опікуйся й лікуй землю-матір так, як опікувався би й лікував себе». Коли вночі вітер очистив небо й над палестинськими пагорбами замерехтіли зорі, мені здалося, що вони тихо розмовляють між собою. Коли «говорять» гармати, зірки іноді теж подають голос. Якщо цього дуже прагнуть люди...

